

SIMONCSICS PÉTER

PARADIGMAVÁLTÁS LÉGÜRES TÉRBEN

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XLVII.

SIMONCSICS PÉTER

PARADIGMAVÁLTÁS LÉGÜRES TÉRBEN

*Karácsony Sándor, Lotz János és Laziczius Gyula
kísérletei a magyar grammatika megújítására
a XX. század 30-as éveiben*

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2005

SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XLVII.

Sorozatszerkesztő:
KISS GÁBOR

Lektor:
TERTS ISTVÁN

ISSN 1419-6603
ISBN 963 7094 45 8

© TINTA Könyvkiadó, 2005
© Simoncsics Péter, 2005

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Bagu László

Bodnár Ferenc és Márk Tamás emlékének

TARTALOM

1. ELŐSZÓ	9
2. PARADIGMAVÁLTÓ MŰVEK	11
2.1. Két magyar nyelvtan a 30-as évekből	11
2.1.1. Karácsony Sándor: Magyar nyelvtan társaslélektani alapon	11
2.1.2. Lotz János: Das ungarische Sprachsystem	21
2.1.3.1. A két nyelvtan és koruk	26
2.1.3.2. A két nyelvtan és utóéletük	31
2.1.3.3. Ahogyan a szerzők magukat látták	31
2.1.3.3.1. Karácsony Sándor	31
2.1.3.3.2. Lotz János	33
2.1.4. Ahogyan mások látták őket	35
2.1.4.1. Fabricius-Kovács Ferenc	35
2.1.4.2. Szépe György	37
2.1.4.3. Szerző	38
2.1.4.4. Vekerdi László	42
2.1.4.5. Kövendi Dénes és Kontra György	43
2.1.4.6. Szilágyi N. Sándor	43
2.2. A magyar nyelvi táj képe (Laziczius Gyula dialektológiája: <i>Bevezetés a fonológiába és A magyar nyelvjárások</i>)	49
2.2.1. A lazicziusi dialektológia utóélete: Szakmai reflexiók	56
2.2.2. A lazicziusi dialektológia utóélete. (Morfo)fonológia: forma és lényeg	61
2.2.3. A lazicziusi dialektológia utóélete. Nyelvjárás és folklór	62
2.2.4. A lazicziusi dialektológia utóélete. Gáldi László: <i>A Dunatáj nyelvi alkata</i>	63
2.3. Tekintés vissza – és előre	65
3. A MAGYAR GRAMMATIKA MEGÚJÍTÁSI KÍSÉRLETEINEK ELŐZMÉNYEI (Lotz János, Laziczius Gyula és Karácsony Sándor pályakezdése)	72
3.1. „Sors, nyiss nekem tért” – A 23 éves Lotz János	72
3.2. „Itt a nyilam, mibe löjtem” – A 33 éves Laziczius Gyula	74
3.3. „De nem köszönöm azt magam erejének; / köszönöm az Isten gazdag kegyelmének” (– A 42 éves Karácsony Sándor)	76
4. MESTEREK ÉS TANÍTVÁNYOK	84
4.1. „Intézmény volt” – Emlékezés Gombocz Zoltánra	84

4.2. „Tanítványnak lenni” – Fabricius-Kovács Ferenc emlékezete	88
4.3. „Egy vándor humanista” – Robert Austerlitz (1923–1994)	93
4.4. „Első princípálisom” – Sebestyén Géza (1912–1976) emlékezete könyve, a <i>Nyelv és nyelvtudomány kapcsán</i>	100
NÉVMUTATÓ	111
IRODALOM	115

1. ELŐSZÓ

Több mint harminc éve foglalkoztatnak azok a gondolkodó nyelvészek és nyelvész gondolkodók, akikről az itt következőkben szó lesz, és akiket elsősorban nem könyvekből és annalesekből, hanem személyes beszámolókból kezdtem megismerni. Karácsony Sándorhoz, akit koromnál és lakhelyemnél fogva nem ismerhettem személyesen, szülemen keresztül kapcsolódom, akik a tanítványi köréhez tartoztak, Lotz Jánosnak professzorom, Hajdú Péter mutatott be, amikor 1972-ben Budapesten tartózkodott, s akitnek lába nyomát taposhattam az ő tanítványa és utódja, Robert Austerlitz kalauzolásával New Yorkban a Columbia Egyetemen és környékén 1973–1974-ben, illetőleg a Carl F. Voegelin professzor vezette indianisztikai táborban az arizonai Flagstaffben 1974 nyarán. Laziczius Gyula szellemével is Hajdú Péter közvetítésével találkoztam az ő egyetemi előadásain és szemináriumain, amelyeket lazicziusi felkészültség, világosság és igazságosság jellemzett, s tett biztonságot nyújtó menedékké a 60-as évek korlátozottsággal és hazugsággal terhelt, bizalmatlan légkörében a szegedi egyetemen.

Finnugor nyelvésznek tanultam, de úgy alakult az életem, hogy viszonylag hosszú időre, összesen tíz esztendőre munkaköri köteleességem lett, hogy magyar nyelvet és nyelvtant tanítsak idegeneknek, amerikaiaknak, finneknek és dánoknak. Ezért kezdtem tehát elmélyülni Karácsony és Lotz nyelvtanaiban, s találtam meg bennük azt a mértékletes és áttekinthető nyelvi képet, amely egy idegen számára kívánatosra teheti a magyar nyelvet (Karácsony nyelvtana 238, Lotz 295 oldalas, ami összesen is csak 533 oldalt tesz ki). Dialektológiával passzióból kezdtem foglalkozni, amikor külhoni magányomban a gyerekkori kedves szegedi tájszólással delektáltam magamat néhai professzorom, Bálint Sándor *Szegedi szótárát*, s az általa gyűjtött és kiadott *Tombác János meséit* forgatva. Így jutottam el Laziczius Gyula *Bevezetés a fonológiába* és *A magyar nyelvjárások* c. munkáihoz, amelyek világos stílusukkal, bartókosan tiszta szerkezetükkel, szinte zenei élményt nyújtva ejtettek bámulatba.

Könyvem eredeti változatát habilitációs eljárás részeként „Magyar nyelvtan – egyetemes nyelvtudomány” címmel védtem meg a Pécsi Tudományegyetemen 2000 decemberében. Első része (Paradigmaváltó művek) a 30-as évek leíró magyar nyelvtanait (2.1.1. Karácsony Sándor: *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*, 2.1.2. Lotz János: *Das ungarische Sprachsystem*), ill. Laziczius Gyula ezeket kiegészítő dialektológusi munkásságát (2.2. *A magyar nyelvi táj képe: Bevezetés a fonológiába, A magyar nyelvjárások*) tárgyalja, tekintettel e művek utóéletére is. Második része (A magyar grammatika megújítási kísérletének előzményei) az esszé fókuszában álló három gondolkodó, Karácsony Sándor, Laziczius Gyula és Lotz János pályakezdését vizsgálja későbbi munkásságuk fényében.

A befejező harmadik rész (Mesterek és tanítványok) pedig a tárgyalt kor, a 30-as évek előzményeit és következményeit mutatja be négy nyelvész életútja, a Gombocz Zoltáné, illetőleg Fabricius-Kovács Ferencé, Robert Austerlitzé és Sebestyén Gézáé kapcsán.

Köszönetemet fejezem ki itt mindazoknak, akik e dolgozat megírásában segítségemre voltak: Csepregi Mártának, Karsay Orsolyának, Móró Mária Annának, Dr. Prónay

Gábornénak, Sándor Klárának, †Vértés Editnek, †Hajdú Péternek, Ilia Mihálynak, Kontra Györgynek, Kövendi Dénesnek, Szépe Györgynek és Terts Istvánnak. Itt fejezem ki köszönetemet Kiss Gábornak, a Tinta Könyvkiadó igazgatójának, aki könyvem kiadását elvállalta.

Köszönöm feleségemnek, Nórának és gyerekeimnek, Zsófinak és Daninak, hogy türelemmel viselték a munkámmal járó megpróbáltatásokat.

Az olvasó tájékoztatására jegyzem meg, hogy esszém kéziratát habilitációs eljárás követelményeként a Pécsi Tudományegyetem Magyar Nyelvi Intézetébe nyújtottam be 1999 folyamán. Az azóta eltelt időben itt-ott javítottam rajta, de ezek az apró változtatások nem érintették sem a könyv eredeti koncepcióját, sem a szerkezetét.

*

A könyvet Bodnár Ferenc (1932–1994) és Márk Tamás (1946–1985) emlékének ajánlom. Bodnár Ferenc tanárom volt a szegedi egyetemen, 1964 őszén az ő előadásai hódítottak meg – Márk Tamás barátommal együtt – engem is a nyelvészetnek, tőle hallottunk először a nyelvészet saussure-i fordulatáról. Kiválóan fölépített szabadelőadásai – az akadémiai oráció már akkoriban is ritka példái – lenyűgöztek bennünket, míg a nála tett vizsgák fölszabadítottak, mert egyetemi polgárok közötti tanulságos „beszélgetések” voltak, s nem gépiesen kitöltött anonim, majd lelketlenül osztályozott tesztek. „Kollega úr! Kollokvium azt jelenti ’beszélgetés’” – mondotta volt vizsgára való fölkészítésként és megnyugtatóul. A Hajdú Péter tanítvány Márk Tamás, évfolyamtársam volt, akivel együtt kezdtük a pályát, egyidőben voltunk magyar lektorok Finnországban (ő Helsinkiben, én Turkuban) a 70-es évek végén és a 80-as évek elején. A tudósi szabadságát és függetlenségét mindennél többre tartó, s ezért polgári létét is fölládozó Bodnár Ferenc, a halálos betegsége ellenére, rövidre szabott élete utolsó pillanataig kutató, alkotó és nevelő Márk Tamás egyaránt példakép számomra. Azt példázzák, hogy az értékes élet nem evilági hierarchiában elfoglalt pozícióktól, aktuális divatoktól vagy éppen a szerencsétől függ, hanem csakis attól, hogy az illető lélekben szabad-e (ki tudta-e vívni, s meg tudta-e őrizni szabadságát az életben), tudománya igaz-e. Véletlen, hogy a Szegedi Egyetemen találkoztam velük, de vajon véletlen-e, hogy Pécs kapcsolt bennünket újra össze: ők pécsi földben nyugszanak, nekem a Pécsi Egyetem biztosított fórumot nyelvészeti fölfogásom propagálásra, ahogy előttem Lotz Jánosnak és Sebestyén Gézának, öelöttük pedig Fülep Lajosnak is a Pécsi Egyetem nyújtott támogatást életük drámai fordulóján?

Pomáz, 2000. április – Kolozsvár 2005. július

Simoncsics Péter